

Sachembijen: lange tongen, diepe bloemen

Pieter van Breugel

Met een beetje geluk kun je op longkruid of op vroegbloeiende dophei zeker in maart, maar tegenwoordig ook al wel eind februari, een hommелachtig behaard bijtje bezig zien, dat schichtig van de ene bloem naar de andere vliegt. Het laat zich vaak maar moeilijk benaderen en gaat er snel vandoor. Met nog meer geluk zie je dat het diertje vlak voor het landen een dikke tong uitsteekt. De kleur van deze bij is gewoonlijk min of meer bleekbruin met soms deels heel donkere beharing. Ze hebben een opvallend geel, wat bultig naar voren stekend aangezicht tussen twee grote ogen. De bij is iets kleiner dan een honingbij, maar veel gedrongener van bouw. Het gaat dan om mannetjes van de gewone sachembij (*Anthophora plumipes*), die inmiddels helemaal niet meer zo gewoon is, maar verspreid over het hele land nog wel kan worden aangetroffen. Het is de vroegste van alle sachembijsoorten en nog steeds wel de meest algemene. Van de andere zeven soorten zijn er vier die zelden gezien worden in ons land. Drie soorten komen wat meer voor, maar ook niet echt vaak.

Sachem betekent indianenopperhoofd. Bij de mannetjes van enkele soorten, waaronder de gewone sachembij, zijn de middelste poten extra lang en uiterst dun en bovendien voorzien van lange haren. Die deden kennelijk denken aan de franjes en kleding van een indianenopperhoofd en

zo zijn de dieren in ons land aan hun naam gekomen. Die lange dunne poten zijn 'vrijpoten'. Als het hun getolereerd wordt om op de rug van een vrouwtje te zitten, steken ze die lange poten ver voor zich uit om daarmee over de kop van het vrouwtje te aaien tijdens het voorspel tot de paring. Zo'n vrouwtje vindt die aandacht en harige stimulans kennelijk zo'n voorwaarde voor haar toegeeflijkheid, dat de mannetjes er tijdens de evolutie min of meer door misvormd zijn geraakt, want met die middelste poten kunnen ze hun eigen gewicht niet meer dragen. Misvormingen van ledematen ten behoeve van het paringsritueel komen vaker voor bij insecten. Tijdens de eigenlijke paringsdaad steken ze de middelste poten omhoog, misschien wel om andere mannetjes af te weren.

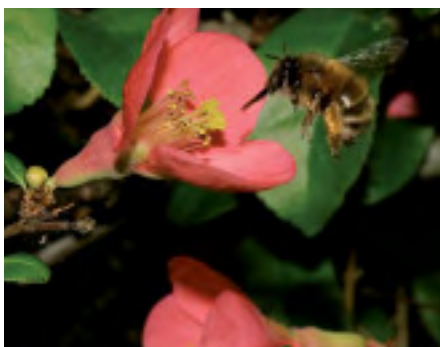
Mannetjes op patrouille

Voordat die mannetjes van de gewone sachembij de kans krijgen om een vrouwtje te verschalken zijn ze meestal al enkele weken eerder tevoorschijn gekomen en hebben kansrijke bloemranden gezocht. Daar patrouilleren ze bij zonnig weer de hele dag in de hoop op een succesvolle ontmoeting. Ze vliegen hun banen altijd op dezelfde manier en markeren een aantal punten met lokstoffen. Daarbij jagen ze met hoge snelheid voort, alsof ze er eigenlijk geen geloof meer in hebben dat er nog ooit een vrouwtje zal opduiken. Ze kunnen weken lang eenzelfde gedrag ver-

tonen. Van de gewone sachembij is me bekend dat de mannetjes graag overnachten in holtes, bijvoorbeeld grote boorgangen in nestblokken voor solitaire bijen. Als de zon dan voldoende kracht heeft, komen ze aan de voorkant zitten om de dag in te wijden en vliegen vervolgens al snel naar de dichtstbij staande geschikte nectarplant, zoals rozemarijn, dovenetel of vroege dophei. Daarna zoeken ze weer hun bloemenwijkje op om er op vrouwen te jagen.

Vrouwtjes van sachembijen

De vrouwtjes van de gewone sachembij vliegen vanaf half maart en zijn wat groter dan de mannetjes en bleekbruin tot zwartbruin van kleur. Ook deze hommелachtige diertjes zijn schuw en hebben een enorme tong, die ze tijdens het vliegen plat tegen hun buik slaan. Bij het aanvliegen op een bloem steken ze de tong kort voor de landing uit. Dat is goed te zien als de dieren een reeks bloemen bezoeken en aan uw aanwezigheid gewend zijn. Ze hebben geen grote voorkeur voor bepaalde bloemen. Je kunt ze aantreffen op sierappeltjes, sleutelbloemen, dophei, longkruid, aubriëtia, maar vooral op lipbloemige planten, waarbij dovenetels en rozemarijn zeer geliefd zijn. Bij die diepe bloemen komt de lange tong ook uitstekend van pas. De vrouwtjes paren gewoonlijk maar één keer aan het begin van hun openbare leven, hoewel de mannetjes nog veel verleidingspogingen ondernemen.

Vrouwtje gewone sachembij aanvliëgend op sierappel

Vrouwtje gewone sachembij op paarse dovenetel

Vrouwtje gewone sachembij aanvliëgend op een klaver

Vrouwetje gewone sachembij aanvliegend op rode spoorbloem

Mannetje gewone sachembij op witte dovenetel

Vrouwetje nepetabij op phacelia

Nestplaats en nestbouw

Bij voorkeur nestelen sachembijen in lemige of lösshoudende grond en dan als het enigszins kan in min of meer steile wanden, wat het aanvliegen vergemakkelijkt. Vroeger gebeurde dat vaak in oude stadsmuren en kerkhofmuren die met kalkmortel waren gemetseld, maar dergelijke mogelijkheden zijn steeds zeldzamer geworden. In ruïnes konden deze bijen ooit met grote aantallen hun nestplaatsen zoeken, zelfs binnen in donkere ruimtes. In ons land is waarschijnlijk het tekort aan geschikte nestplaatsen op veel plaatsen een beperkende factor. Het is echter bekend dat er ook plaatsen zijn waar ze op kale plekken in de vlakke kleigrond nestelen en dan geen steilwand gebruiken. Hun nestkamers zijn wonderlijke van vernuft. Er wordt op een diepte van enkele centimeters een eivormige holte uitgeknaagd, die aan de binnenkant met behulp van meegebracht water vermengd met speeksel wordt glad gestreken. De bij produceert daarna uit haar achterlijf een wasachtige vloeistof die wordt uitgestreken over de binnenkant van de cel. Na uitharden is zo een stevig onderkomen voor het nageslacht gemaakt. Het voedsel voor de larve bestaat uit een zwembadje van nectar op een bodem van stuifmeel. Op de nectar drijft het ei. Hierna wordt de cel zorgvuldig dichtgekleid. Soms vriezen deze cellen na enkele jaren bloot uit lemige steilwanden en dan is hun vorm goed te zien.

Andere sachembijen

De gewone sachembij is een diertje van het vroege voorjaar. Ook de zwarte sachembij (*Anthophora retusa*) is er vrij vroeg bij maar komt vrijwel alleen nog in Zuid-Limburg voor. Twee andere soorten lijken zich steeds beter thuis te voelen in ons land en rukken vanuit het zuiden op. De nepetabij (*Anthophora quadrimaculata*) is een kleine bij, met een hoge zoemtoon en vliegt graag op kattenkruid (*Nepeta*). Ook de andoornbij (*Anthophora furcata*) doet het niet slecht en is te vinden op bloemen van andoorns, waaronder stinkende ballote en bosandoorn, maar ook op slangenkruid.

Parasieten

De gewone sachembij kent een koekeksbij als parasiet. Het is de bruine rouwbij (*Melecta albifrons*), die het steeds moeilijker krijgt, omdat hun waardbijen in aantal teruglopen en niet vaak meer in grote aantallen bij elkaar worden aangetroffen. De verschijning is wel opvallend door een wat hoge rug en bruingele vlekken. Meestal wordt deze soort aangetroffen in de directe omgeving van de nestplaatsen van de gewone sachembij.

Er is ook een kever, die zich gespecialiseerd heeft op het parasiteren in de nesten van sachembijen. Deze zeldzame soort is onlangs weer in behoorlijke aantallen in Zuid-Limburg aangetroffen. Het betreft de pelsbijenoliekever *Sitaris muralis*. Met een lengte van 7 tot 15 mm is het een vrij kleine soort met donkere dekschilden die

aan de voorkant wat gelig zijn en naar achter toe opvallend versmald uitlopen. Deze kever verschijnt vanaf juli en legt dan eieren op plaatsen die kansrijk zijn voor met name gewone sachembijen. De larven komen al snel uit en verschuilen zich tot in het voorjaar. Dan klimmen ze op juist gelande bijen en laten zich zo meenemen naar het nest waar ze zich voeden met de voedselvoorraad, om in de zomer een nieuwe generatie te laten verschijnen. Keverspecialisten hebben grote belangstelling voor deze soort, omdat het er in ons land iets beter mee lijkt te gaan de laatste tijd. Daarom is het zinvol om het te melden als u deze kevers waarneemt. Dat geldt overigens ook voor de bruine rouwbij.

Hulp en meldingen

Het kan helpen om steilwanden aan te leggen in omgevingen waar geschikt voedsel is voor sachembijen. Met name leemachtige voegen tussen stenen of dakpannen, maar zeker hele leemwanden lokken op den duur bewoning van sachembijen en ook de van hen afhankelijke dieren. Het is vaak wel een kwestie van lange adem, maar dat maakt de ontdekking van deze soorten in de eigen omgeving nou juist tot een sensationele en onvergetelijke beleving.

Lege nestkamers van de gewone sachembij in leemwand

Mannetje gewone sachembij bij het ontwaken

Mannetje gewone sachembij op rozemarijn